

УДК 811.161.2 (092)

ПРАЦЯ НА БЛАГО УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ

12 травня 1957 р. у родині геологів Марти Наумівни Стафійчук та Анатолія Васильовича Кузьміна з'явилася на світ донька Євгенія. Спартанський спосіб життя геологів привчив дівчинку витримувати не лише зовсім не тепличні умови під час геологічних пошуків, але й бути готовою до різних життєвих несподіванок, «тримати удар». Доповнювала домашню науку надзвичайна мудрість і людя-

ність бабусі з Умані, яка вчила знаходити спільну мову з будь-яким характером, горнутися до людей і бути уважною до них. Допитливість, постійна робота інтелекту, філологічний талант, величезна працездатність і незмінна порядність та уважність до людей ведуть нашу ювілярку в житті та в науці.

Євгенія Анатоліївна розповідає, що їй дуже пощастило з учителями. У Київській середній школі № 153 їй прищепили повагу до слова, до літератури. З великою любов'ю вона згадує своїх учителів, передусім учителя української мови та літератури Москальова Ігоря Даниловича, який мав розкішну бібліотеку, користуватися якою було найвищим визнанням для учня. Уроки української літератури не пропускали навіть найвідчайдушніші шибеники Євбазу, де розташовувалася школа. Мабуть, саме ці уроки розбудили талант дослідниці, потяг до філологічного пошуку. В Київському університеті (тоді КДУ) імені Тараса Шевченка (1974–1979) старанна студентка засвоювала не лише про-

© Н.Ф. КЛИМЕНКО, Л.П. КИСЛЮК, 2017

грамні курси для здобуття фаху філолога, викладача російської мови та літератури. Вона вивчала іноземні мови, опанувала англійську. Однокурсники з Польщі навчили польської мови, якою Євгенія Анатоліївна вільно володіє.

У духовному становленні Є.А. Карпіловської велику роль відіграли професор КНУ А.О. Білецький та доцент Т.М. Чернишова. Вони зацікавили її грецькою тематикою, мовою. Згодом, за матеріалами курсової роботи про грецькі клефтські пісні журнал «Народна творчість і етнографія» надрукував статтю Є.А. Карпіловської з аналізом та перекладом пісень.

В Інституті мовознавства ім. О.О. Потебні НАН України (тоді АН України) 1979 р. після університету Євгенія Анатоліївна потрапила в дружний відділ структурно-математичної лінгвістики. У той час він став справжньою академічною школою та успішно розвивав фундаментальний теоретичний і практичний напрям структурної, математичної, прикладної та комп'ютерної лінгвістики. Під керівництвом проф. В.С. Перейбишис після одержання досвіду укладання частотного словника української художньої прози за допомогою комп'ютера колектив працював над створенням засад автоматизованого аналізу мови; проф. М.М. Пещак керувала підготовкою проспекту структурної граматики української мови. Євгенію Анатоліївну захоплюють ідеї структуралізму та комп'ютерної лінгвістики. Попрацювавши декілька років лаборантом, вона вступає в заочну аспірантуру Інституту мовознавства зі спеціальності «структурна, прикладна і математична лінгвістика» (1981–1985). У цей час чіткіше формується коло її наукових інтересів: морфеміка та словотворення. За матеріалами кандидатської дисертації зі спеціальності 10.02.21 — структурна, математична і прикладна лінгвістика, захищеної 1987 р. в Санкт-Петербурзі, опубліковано її монографію «Конструювання складних словотворчих одиниць» (1990).

Це був час активного обговорення проблем комп'ютеризації лінгвістичних досліджень, пошуку засад формування фондів національних мов, зокрема, вироблення концепції створення машинного фонду української мови. Відкривалися нові обрії наукового різнобічного пошуку. Молодий науковець бере участь як співавтор у колективних працях відділу: «Лексична семантика в системі «людина-машина» (1986), «Використання ЕОМ у лінгвістичних дослідженнях» (1990, рос.), «Український семантичний словник. Проспект» (1990, рос.), які пропонували принципи створення лінгвістичних баз даних, засади створення машинних версій традиційних словників й автоматичне укладання словників нових типів. З 1988 р. Євгенія Анатоліївна працює в колективі над темою «Автоматизація досліджень з морфології сучасної української мови», яка розпочала вивчення з допомогою комп'ютера морфемної та словотвірної підсистем сучасної української мови. Тут Є.А. Карпіловська виявляє себе як яскрава творча особистість і стає одним з ініціаторів формування у відділі структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства Морфемно-сло-

вотвірного фонду української мови, який надав інформацію про морфемну будову, семантичні, функціональні й частотні характеристики понад 170 тис. українських слів, уміщених у різнотипних словниках. Фонд також став основою для комп'ютерного укладання нових типів словників, і першим вийшов новий для слов'янської лексикографії частотно-валентний «Словник афіксальних морфем української мови» (1998), укладений авторкою разом із Н.Ф. Клименко, В.С. Карпіловським, Т.І. Недозим.

Євгенія Анатоліївна з головою поринає в наукову роботу й 2000 р. захищає докторську дисертацію «Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація» (однойменну монографію опубліковано 1999 р), де на надійному фактичному підґрунті, яким став генеральний реєстр слів комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду української мови, розроблено теоретичні засади та принципи побудови функціональної суфіксальної граматики як складника загальної функціональної граматики сучасної української мови.

Кілька десятиліть охоплюють шлях ювілярки у мовознавчих наукових інститутах — від лаборанта відділу структурно-математичної лінгвістики, молодшого (1985—1991), старшого (1997—2001) наукового співробітника до завідувачки цього відділу з 2004 р. Тут вона зростала як науковець, здобувала досвід адміністративної роботи на посаді вченого секретаря Інституту мовознавства НАН України (1992—1997). Під керівництвом директора академіка НАНУ В.М. Русанівського вчилася толерантно і доброзичливо ставитися до людей, відповідально виконувати свої обов'язки, «згладжувати» гострі кути в колективі, організовувати його ритмічну роботу.

У складний час становлення української держави Євгенія Анатоліївна приділяє велику увагу популяризації української мови. За ініціативою проф. Ю.О. Жлуктенка вона увійшла до складу колективу авторів, який підготував навчальні посібники для російськомовної аудиторії. Виходять один за одним «Изучаем украинский язык. Элементарная грамматика» (1991, 1992, 1996) та «Изучаем украинский язык. Расширенный курс» (1993, 1996), до створення яких авторка доклала багато зусиль. Ці посібники витримали кілька видань не лише в Україні, а й за її межами (перший опубліковано в Москві з аудіокасетами 2004 р).

На цей час припадає також праця ювілярки над посібником «Українська література XI—XVIII ст. Хрестоматія з коментарями» (1997), де Євгенія Анатоліївна — авторка (співавтори І.П. Чепіга, Л.О. Тарновецька), упорядник та водночас технічний виконавець підготовки рукопису до друку, а це величезна, копітка робота. Ще один подвижницький проект, над яким вона трудилася кілька років, безкоштовно співпрацюючи з Книжковою палатою України, — укладання довідника «Євреї в Україні (1917—1941 рр.)», видано в серії «Етноси України» (1999—2000).

Є.А. Карпіловську справедливо можна назвати авторитетним лексикологом і лексикографом. За плечима в неї кілька новаторських різнотипних словників. Окрім згаданого «Словника афіксальних морфем

української мови» (1998), це новий для сучасної української та слов'янської лексикографії морфемно-словотвірний словник гніздового типу — «Кореневий гніздовий словник української мови» (2002). Ця лексикографічна праця — синтез лінгвістичного й енциклопедичного типу словників із застосуванням сучасних комп'ютерних технологій та одна з можливих моделей сучасного українського лексикону — об'єднання гнізд різних типів за спільним коренем. Словник коштував авторці декількох років творчої праці, комп'ютеризувати яку допомагав вірний друг відділу, кандидат математичних наук В.С. Карпіловський. 2003 р. цю працю було гідно оцінено: Є.А. Карпіловська одержала за словник Почесну відзнаку Українського фонду культури «За подвижництво в культурі», якою нагороджують тих, хто за власною ініціативою і без фінансової підтримки держави трудиться на ниві відродження національної культури.

Водночас Євгенія Анатоліївна працює разом із Н.Ф. Клименко та Л.П. Кислюк у колективному проєкті «Шкільний словотвірний словник української мови» (2005), який містить найпотужніші словотвірні гнізда сучасної української мови.

Ще одну новаторську колективну лексикографічну працю — «Актуальні ресурси сучасної української номінації: ідеографічний словник нової лексики» (2013) — укладено під керівництвом і з ініціативи ювілярки. Словник став одним із результатів тривалого професійного виваженого осмислення мовної практики незалежної України з метою виявлення значущих змін у системі та структурі сучасної української мови, тенденцій оновлення українського лексикону. На потребу сучасної лексикографії Є.А. Карпіловська ще на початку нового тисячоліття запропонувала концепцію електронної картотеки «портретів слів» як фактографічну базу для укладання словників, яку під її керівництвом втілено у відділі у форматі Комп'ютерного фонду інновацій в українській мові й оприлюднено у словнику. За лексикографічною параметризацією це новаторська праця, яку вже належно оцінили в слов'янському науковому світі. Її виданню передувала низка публікацій Євгенії Анатоліївни, присвячених інноваційним процесам, динаміці та стабільності у системі української мови; осмисленню концепції словників нового типу, зокрема великий розділ «Тенденції оновлення сучасного українського лексикону» в монографії «Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі» (2008).

Невтомна ювілярка успішно популяризує наукові досягнення українських учених у посібниках для вишів. Вона — співавтор книжки «Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови» (1998). Для підготовки фахівців із нового напрямку теоретичних і прикладних досліджень сучасного мовознавства — комп'ютерної лінгвістики — пише посібники «Вступ до комп'ютерної лінгвістики» (2003) та «Вступ до прикладної лінгвістики: Комп'ютерна лінгвістика» (2006).

У підготовці та виданні першої й унікальної в українському мовознавстві енциклопедії «Українська мова» у видавництві «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, Євгенія Анатоліївна взяла участь як

член редакційної колегії, один із авторів статей та відповідальний секретар редакційної колегії. Це була надзвичайно напружена й відповідальна робота — працювати з великим колективом науковців, авторів статей до енциклопедії, людей з різними характерами й величезною завантаженістю. На сьогодні енциклопедія «Українська мова» має три істотно доповнені видання (2000, 2004, 2007 рр.) й стала важливим чинником дальшого розвитку вітчизняного мовознавства.

Така праця гідна подиву і поваги. Дослідниця уміє тримати руку на пульсі найактуальніших наукових проблем, обираючи найважливіші з них для відповідного етапу розвитку науки. Її праці знають науковці в Україні та за її межами, на них посилаються, їх цитують.

Євгенія Анатоліївна Карпіловська належить до тих представників вітчизняної науки, які гідно представляють Україну в славистиці та світовій лінгвістиці. З 1998 р. вона незмінно бере участь у науковій діяльності Міжнародного комітету славистів з доповідями на міжнародних з'їздах славистів у Кракові (Польща, 1998), Любляні (Словенія, 2003), Охриді (Македонія, 2008), Мінську (Білорусь, 2013). На XIV Міжнародний з'їзд славистів (2008) Є.А. Карпіловська запропонувала блок на тему «Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов» та успішно його провела.

З 2003 р. Професор Карпіловська є членом Комісії зі слов'янського словотворення при МКС, до якої входять провідні дериватологи усіх слов'янських мов. Щорічні збірники праць членів Комісії, які видають у різних європейських країнах, присвячені найактуальнішим проблемам сучасної слов'янської дериватології. Також вона плідно працює у Комісіях з лінгвістичної бібліографії та з соціолінгвістики при МКС. Закордонні наукові видання, такі як «Българска реч» (Болгарія), «Rocznik Slawistyczny», «LingVaria», «Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej» та «Slavica Wratislaviensia» (Польща), «Slavia Centralis» (Словенія) активно запрошують її до співпраці як автора наукових статей, рецензента, члена редколегії.

Колеги-славісти знають ювілярку як лінгвіста високого рівня, порядну і відповідальну людину через спільну працю в міжнародних наукових проектах. В англomовному європейському проекті «Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe» на запрошення організаторів Є.А. Карпіловська представила словотвірне «обличчя» української мови на тлі європейського мовного розмаїття. Нині вона очолює з української сторони спільний проект «Онлайн-бібліографія світового славістичного мовознавства» Інституту української мови НАН України та Інституту славистики ПАН (м. Варшава).

Одним із життєвих принципів, які переймають від Євгенії Анатоліївни вже її учні, є: «Наука тримається на щедрості вчителів і вдячності учнів». Своїх Учителів вона пам'ятає і гідно вшановує. Євгенії Анатоліївни, колегам з відділу структурно-математичної лінгвістики та Київського національного університету ім. Т. Шевченка читачі завдячують

солідними виданнями «Вибраних праць» А.О. Білецького (2011), Т.М. Чернишової (2013), Н.Ф. Клименко (2014).

Євгенія Анатоліївна як талановитий організатор уміє ритмізувати роботу колективу в інституті, під час проведення міжнародних конференцій і симпозіумів, аспірантських читань і студентських олімпіад. З Є.А. Карпіловською добре працювати в колективі: вона доброзичлива, уважна, комунікабельна, принципова, любить тільки вивірені факти в науці, завжди допоможе, підкаже, відчужує чужу біду і підставить плече. Колеги, які знають Євгенію Анатоліївну кілька десятиліть, кажуть, що вона завжди вірна кодексу порядності й слову честі. Приваблює життєве правило, яке вона сповідує: «У мене все добре або дуже добре». Сильна жінка, вона тихо й мужньо долає власні біди й негаразди і ніколи не підводить у роботі.

Євгенія Анатоліївна Карпіловська — доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу лексикології, лексикографії та структурно-тематичної лінгвістики Інституту української мови НАН України, член двох спеціалізованих рад для захисту докторських і кандидатських дисертацій в Інституті української мови НАНУ та Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова. Вона знає ціну слова, вміє донести його до читача і слухача. Це підтверджують усі, хто слухав її доповіді або лекції, зокрема, в Інституті української мови НАНУ, КНУ ім. Т. Шевченка, Донецькому національному університеті. Її учні, кандидати наук, доценти і ті, хто готує докторські дисертації, з вдячністю називають Євгенію Анатоліївну своїм Учителем.

З роси і води Вам, дорога Євгеніє Анатоліївно, міцного здоров'я, наснаги, нових творчих задумів і знахідок на благо науки філології та Української держави!

Н.Ф. КЛИМЕНКО, Л.П. КИСЛЮК

Інститут української мови НАН України, Київ

Статтю отримано 11.04.2017

Nina Klymenko, Larysa Kysliuk

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

WORK FOR THE BENEFIT OF UKRAINIAN SCIENCE

The article highlights the key milestones of the life path and scientific activity of the famous Ukrainian linguist E.A. Karpilov's'ka.

Keywords: *Eugenia Karpilov's'ka, Ukrainian, Word-Formation, Lexicology, Lexicography, structural Linguistics.*